
УДК 81'373.612:001.4

Оксана Васецька

Інститут української мови НАН України, м. Київ

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ ВАРІАНТНОСТІ В СИНТАКСИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглянуто явище варіантності синтаксичних термінів, зокрема з'ясовано особливості власне варіантності та синонімії. Здійснено спробу впорядкування терміносистеми варіології. Подано класифікації термінів-синонімів і термінів-варіантів.

Ключові слова: термін, синтаксична термінологія, варіантність, варіологія, синонімія, дублетність.

Утворення нових термінів і еволюція терміносистем — природний процес, спричинений стрімким розвитком наукових знань. Така ситуація зумовлює необхідність час від часу ревізувати терміносистеми, зафіксовані в лексикографічних джерелах. Особливе зацікавлення викликають зміни, спричинені новими поглядами на ті чи ті поняття і які є свідченням появи різних наукових парадигм.

Проблема варіювання полягає в тому, що в текстах функціонують одиниці, які, маючи той самий смисл, тобто означаючи те саме поняття, відрізняються за формою і меншою мірою — за семантикою. Це потребує розв'язання питань про термінологічні номінації досліджуваного явища — *синонімії, варіантності, дублетності* тощо) та критеріїв розмежування відповідних понять, адже досі немає єдності в поглядах на потрактування цього феномена, зокрема отождоження чи диференціації понять. Уживання кількох таких термінологічних номінацій є своєрідним показником деталізації наукової картини світу.

З'ясуванню специфіки явищ синонімії та варіантності термінів присвячено чимало праць — О.В. Борхвальдт [6],

© О.І. ВАСЕЦЬКА, 2017

Г.А. Іванової [15; 16], І.М. Кочан [20], О.А. Мартиняк [26], Т.В. Михайлової [28], В.М. Молодця [29], Е.В. Неженець [30], О.І. Нечитайло [31], та ін., що свідчить про увагу до зростання кількості відповідних одиниць у терміносистемах.

У термінознавчих розвідках явища синонімії та варіантності аналізують у межах структурно-семантичної та комунікативно-прагматичної (функціональної) парадигм.

Системно-структурне термінознавство намагається усунути явище синонімії. Здебільшого це явище ототожнюють із дублетністю, потрактовуючи дублети як «слова, що поєднуються особливою термінологічною співвіднесеністю з тим самим науковим поняттям та об'єктом дійсності» [7: 54], етимологією, особливостями функціонування, словотворчими елементами. Із комунікативно-прагматичної (комунікативно-дискурсивної, або функціональної) позиції синонімію вважають категорією, що утворюється в свідомості людини внаслідок пізнання навколишньої дійсності і, відповідно, пов'язаною з необхідністю вибору адекватного «еквівалента» мовних одиниць, тобто визначену пошуковими потребами [24: 40].

Зазначимо, що в науковій літературі досі тривають дискусії щодо статусу термінологічних одиниць на позначення того самого поняття та їхньої назви. З одного боку, обшир уявлень про явище на позначення близького або/та тотожного за значенням поняття зумовлений різними науковими підходами до їхньої сутності, а з іншого боку, — неусталеністю номінації предмета дослідження.

На нашу думку, аналіз явища «подвійної» номінації одного поняття (синонімії та варіантності) варто здійснювати зважаючи на те, що варіативність є природною властивістю мовної системи, що передбачає змінність, якісь модифікації за умови збереження певних властивостей і не спричинює появу нового. Тож дотримуємося позицій варіології (варіантології, теорії варіантності) [1; 24; 28; 30], в основу якої покладено розуміння *варіанта* як одиниці, чії ознаки водночас тотожні (ідентичні) та відмінні. Доказом цього є, наприклад, думка О.І. Нечитайло про те, що визначення сутності синонімії варто проводити із урахуванням явища варіантності, адже «така варіантність плану вираження спрямована на виконання різноманітних функцій, які прийнято називати синонімічними» [23: 14]. Терміни-синоніми кваліфікуємо як семантичні варіанти — близькі за значенням одиниці на позначення одного поняття.

Оскільки термінам «притаманні такі самі лінгвістичні явища, як і будь-якому іншому слову загальнолітературної мови» [10: 122], явище функціонування декількох назв на позначення одного предмета визнавали синонімією, водночас функціонували терміни *варіантність*, *дублетність* тощо на означення синонімії. Тож і досі немає єдиного потрактування явищ і власне термінів *синонім*, *варіант*, *дублет*, а тому вважаємо за потрібне з'ясувати критерії виділення термінів-синонімів, термінів-варіантів і термінів-дублетів, а також подати класифікації синонімів та варіантів.

Прихильники традиційного підходу розрізняють одиниці на позначення тотожних одиниць, а також одиниці із частковим збігом значень, які визнають *абсолютними синонімами* та *відносними синонімами*. У наукових джерелах зафіксовано також терміни *абсолютні синоніми* — *повні синоніми* [2], *дублети*, *дублетні найменування* [15] та *відносні синоніми* [27] — *неповні* [22], *неточні*, *часткові* [21], *релятивні* [32; 26], *парціальні* [25: 104] та *квазісиноніми* [38], які функціонують як синоніми.

Розуміючи «потребу в новому узагальнювальному терміні, значення якого об'єднувало б не тільки відношення абсолютної та умовної синонімії термінів (для чого доречним є термін *синонімія*), а й еквівалентність різномовних термінів», С.В. Гриньов-Гриневиц запропонував використовувати термін *рівнозначність* [9: 105], проте О.В. Суперанська, Н.В. Подольська, Н.В. Васильєва визнають, що рівнозначність слів притаманна тільки мові науки [32: 51].

Зміна вектора сучасних лінгвістичних досліджень, тобто перехід до функціонально-прагматичних позицій (комунікативно-дискурсивних), спричиняє необхідність вивчення синонімії як активного мовного засобу фіксації нового погляду на предмет думки [34: 194], який виражений процесом номінації. Це, як зазначає О.Й. Голованова, «не лише процеси позначування світу, але й процеси пізнання, конструювання світу, його оцінки та інтерпретації», додаючи, що «здатність створювати варіативні способи опису одного й того ж є невід'ємною властивістю мови, що виходить за межі синонімії» [6: 11].

Зауважимо, на думку В.М. Лейчика, «змістом його (явища синонімії — О. В.) є не подібність об'єктів номінації, а подібність власне найменувань, точніше, подібність або ідентичність семантики цих найменувань» [18: 104].

Різні підходи до аналізованих явищ спричинили потребу сформува-ти різні типології термінів-синонімів, що відбивають особливості того чи того аспекту дослідження. Окрім класифікування відповідних одиниць за ознакою ступеня тотожності семного складу, загальноприйнятими є такі ознаки: морфологічна або синтаксична структура, етимологія (мова джерел формування термінів), функціонування повної та короткої форм, обсяг спільної семантики, тотожність чи відмінність мотивувальних ознак.

Відповідно запропоновано чимало типологій термінів-синонімів, що все-таки базуються на традиційному поділові термінів на абсолютні («зміст яких тотожний» [20: 22]) та відносні («значення яких збігаються частково» [Там само]), а власне варіанти переважно розглядають у вузькому значенні, тобто як одиниці з видозмінами формального плану.

На нашу думку, і синонімію, і власне варіантність варто розглядати в межах теорії варіантності / варіативності, або варіології, адже «синоніми та варіанти мають спільну площину існування, утворюючи системні зв'язки у межах парадигматичних, лексико-семантичних та термінологічних полів, здатні утворювати єдині синонімічно-варіативні ряди» [5]. Сино-

німія перебуває в площині семантичної варіантності, а традиційна варіантність — у площині формальній.

Оскільки нині в метамові теорії варіантності спостерігаємо термінологічні збіги, зокрема термінів на позначення загальної властивості мовної системи (*варіантність*) та на позначення показника формального розрізнення тотожних за значенням одиниць (*власне варіантність*), вважаємо за потрібне запропонувати розв'язання цієї проблеми. Враховуючи, що протягом тривалого часу в термінознавстві переважав погляд, згідно з яким термінології властива лише абсолютна синонімія (загальномова), тобто дублетність (явище, притаманне мовним одиницям, що мають спільну предметно-логічну співвіднесеність та заміщують одна одну без особливих втрат), пропонуємо абсолютно тотожними термінами визначати одиниці, що за умови тотожності значень відрізняються формально (формальною структурою), тобто є варіантами. Відповідно, на позначення загального явища використовуємо термін *варіантність*, а його гіпонімами визнаємо *синонімію* та *дублетність*.

Зважаючи на подані вище твердження, для класифікування синтаксичних термінів на позначення тотожних та близьких за значенням одиниць використовуємо типологію, що об'єднує традиційний (структурно-семантичний) та когнітивно-дискурсивний підходи: I. Семантична варіантність (відносні синоніми). 1. Сигніфікативні (поняттеві) синоніми. 2. Терміни-квазісиноніми. II. Формальна варіантність (дублети): 1. Словотвірні дублети (морфоваріанти). 2. Структурні дублети. 3. Правописні дублети. 4. Етимологічні дублети. 5. Абревіатурні та символічні дублети. 6. Акцентуаційні дублети.

Семантичні варіанти / відносні синоніми поділяють на такі підгрупи: 1) *поняттеві (сигніфікативні)* синоніми, які мають сигніфікативні відмінності за умови тотожності денотата [13: 184]. Відношення сигніфікативної синонімії пов'язують терміни з різною внутрішньою формою та з різними сигніфікативними ознаками, що «сприяє формуванню різних, але взаємодоповнювальних поглядів на об'єкт вивчення» [14: 200]; 2) *прагматичні синоніми*, які відрізняються конотативною інформацією (образністю, оцінністю) та іншими прагматичними характеристиками, пов'язаними з культурно-історичною епохою, науковими традиціями, науковим світоглядом і т. ін. Це неоднорідний шар синонімних термінів, до якого належать лексико-етимологічні, культурно-історичні, ідіоетнічні та індивідуально-авторські синоніми [13: 185–186]. Проміжне положення між цими типами посідають *квазісиноніми*, або *концептуальні синоніми*, — одиниці, що означають той самий феномен у різних наукових напрямках, школах, концепціях, теоріях і т. ін. До того ж їм притаманні тотожність денотата та відмінність сигніфікативного значення й прагматичних характеристик [Там само]. Оскільки терміни зазначеного виду стосуються передусім концепцій дослідників, пропонуємо паралельно з терміном *квазісиноніми* послуговуватися номінацією *концепційні синоніми* замість *концептуальні синоніми*, яка враховуватиме словотвірні особливості української

мови. Внутрішня форма терміна *концепційний синонім* безпосередньо вказуватиме на зв'язок із *концепцією*. На нашу думку, класифікація відносних термінів-синонімів, здійснена Г.А. Івановою, найбільше відповідає сучасним поглядам на явище синонімії.

Простежуючи динаміку експонентів синонімного характеру у термінології, А.В. Лемов вирізняє: 1) *синоніми* з різною внутрішньою формою, яким притаманний той самий денотат, але різні поняттєві ознаки, що визначаються відповідно до її характеру; 2) *концептуальні синоніми*, породжені різними школами та напрямками у науці; 3) *терміни-дублети*, тобто «різнокореневі одиниці, експоненти яких виражають єдине поняття та співвідносяться з єдиним денотатом» [19: 207, 214, 220].

Синтаксичні терміни-синоніми української мови поділяємо на такі групи:

1. Поняттєві синоніми: *головне слово словосполучення — стрижневе слово — підпорядковуюче слово — нарядне (керівне) слово — визначаючий член словосполучення; синтаксично зв'язані словосполучення — нечленовані словосполучення — неподільні словосполучення — нерозкладні словосполучення — позиційно стійкі словосполучення — цілісні словосполучення; контаміновані утворення — контамінована конструкція — контаміновані структури; предикат подібності — предикат приблизної тотожності*.

2. Квазісиноніми (концепційні синоніми): *присудок — предикат — рема; предикативне ядро — граматичне ядро — предикативна основа — граматичний центр — присудково-підметовий комплекс — головні члени речення — предикативний мінімум речення*.

3. Прагматичні синоніми: *граматичний центр — предикативне ядро*. Ця група одиниць нечисленна, оскільки базова «ідеальна» терміносистема синтаксису української мови є цілком упорядкованою.

Власне варіанти так само аналізують із кількох позицій. З формального боку, варіанти розглядають як одиниці (різних рівнів мовної структури), особливістю яких є видозміни плану вираження за умови збігів у значенні, тобто варіантами вважають такі одиниці, що мають єдине значення, виражене різними формами. Наприклад, *варіанти слова* визначають як «регулярно відтворювані видозміни одного й того ж слова, що зберігають тотожність морфолого-словотвірної структури, лексичного та граматичного значення і такі, що відрізняються або з фонетичного боку (змінюю звуків, складом фонем, місцем наголосу або комбінацією цих ознак), або формотворчими афіксами (суфіксами, флексіями)» [8: 17; 36: 26—27; 33: 62; 11: 99; 42: 63—64].

Варіантами є такі різновиди одиниць (ілюструємо їх прикладами синтаксичних термінів):

1. Правописні, у межах яких розрізняємо фонетичні та графічні:

1.1. **Фонетичні**. Виокремлення цього виду варіантів у синтаксисі зумовлене неузгодженістю передавання слів іншомовного походження засобами національної мови. З одного боку, це явище спричинене прагненням дотримуватися законів евфонії, згідно з якими потрібно уникати збігу го-

лосних у словах (*соціятивний підмет* — *соціативний підмет*, *кавзальні підрядні речення* — *каузальні підрядні речення*), а з іншого, — поверненням до активного вжитку літери *г* (*генітивні речення* — *генітивне речення*).

1.2. **Графічні.** Цей різновид одиниць викликаний фіксацією у текстах термінів, що на письмі передаються по-різному.

З одного боку, спостерігаємо поодинокий випадок написання однієї чи двох приголосних у слові (*апозиція* — *аппозиція*), з іншого, — написання одного з компонентів терміна-словосполучення (складного прикметника) разом, через дефіс або окремо (*узагальнено-особове речення* — *узагальнено-особове речення* та *неозначено-особове речення* — *неозначеноособове речення*).

Наприклад, у період становлення синтаксичної термінології були зафіксовані одиниці *речення рівнорядно-зложене* — *рівнорядно зложене речення*, які згодом були замінені терміном *складносурядне речення*.

На сучасному етапі розвитку синтаксичної науки фіксуємо варіантне написання складних слів, що є компонентами термінів-словосполучень, через дефіс або ж окремо (це переважно прикметники) (*синтаксично зв'язане словосполучення* — *синтаксично-зв'язане словосполучення*, *невласне пряма мова* — *невласне-пряма мова*, *власне неповне речення* — *власне-неповне речення*, *власне-локативні предикати* — *власне локативні предикати*, *власне-прилягання* — *власне прилягання*).

2. Акцентуаційні дублети в терміносистемах української мови представлені мало. У синтаксичній термінології спостерігаємо одиниці, подвійне наголошування яких пов'язане з розмежуванням давнішої форми терміна та її сучасним відповідником (*іменна частина присудку* — *імenna частина складеного присудка*, *присудок* — *присудок*, *просте речення* — *речення прбсте*, *речення* — *речення*).

3. Словотвірні, або морфоваріанти, кваліфікуємо як одиниці, тотожні за значенням, але такі, що відрізняються словотворчими афіксами (однією морфемою: службовою або кореневою). Вони функціонують у мові (текстах) паралельно, тобто здатні повністю замінювати одна одну; така семантична нейтралізація їхніх морфем (афіксів) є свідченням абсолютної тотожності цих одиниць.

Ця група дублетів представлена такими різновидами:

— суфіксальне варіювання: *слабке керування* — *слабе керування*; *атрибутивні відношення* — *атрибутні відношення*; *двочленне речення* — *двочленове речення*; *двоскладне речення* — *двоскладове речення*; *надфразна єдність* — *надфразова єдність*; *екзистенційне речення* — *екзистенціальне речення*; *доповнюючі відношення* — *доповнювальні відношення*; *субстанційна синтаксема* — *субстанціальна синтаксема*;

— префіксальне варіювання: *узгоджене означення* — *згоджене означення*; *предикат вимушеності* — *предикат змушеності*; *окличне речення* — *покличне речення*;

— префіксально-суфіксальне варіювання: *посереднє* (*опосереднене*, *опосередковане*) *означення способу дії*; *розповідне речення* — *оповідальне речення*.

4. Структурні дублети в синтаксичній термінології зумовлені існуванням значної кількості одиниць, які функціонують у текстах як субститути (взаємозамінники). Ця група одиниць представлена так:

4.1. Терміни-трансформи, тобто одиниці, утворені внаслідок переставляння слів:

— юкстапозити: *речення-висловлення — висловлення-речення; предикат-дієслово — дієслово-предикат*;

— двокомпонентні терміни-трансформи: *прикметниковий додаток — додаток прикметниковий; компонент вставний (словникова ст.) — вставний компонент*; до складу цієї групи входять також словосполучення на зразок «юкстапозит + слово»: *атрибутивно-предикативні відношення — предикативно-атрибутивні відношення*;

— трикомпонентні терміни: *дієслівний складений присудок — складений дієслівний присудок; безсполучникове складне речення — складне безсполучникове речення*;

— чотирикомпонентні терміни: *пояснювальне безсполучникове складне речення — безсполучникове пояснювальне складне речення; головна частина складнопідрядного речення — частина складнопідрядного речення головна (словникова ст.)*.

4.2. Граматичні варіанти, яким притаманна зміна синтаксичного зв'язку слів, викликана утворенням відіменникового прикметника: *склад присудка — присудковий склад; предикат процесу — процесуальний предикат; домінувальний суб'єкт — суб'єкт домінування, дієслівна зв'язка — дієслово-зв'язка*.

4.3. Дублети, сформовані ускладненням одного з елементів термінів, що дозволяє точніше подати сутність того чи того синтаксичного явища:

— однокомпонентні: *прикладка — означення-прикладка — означення; синтаксеми — компоненти-синтаксеми; речення — речення-висловлення — висловлення*;

— двокомпонентні: *просте речення — власне-просте речення; предикативний мінімум — власне-предикативний мінімум*;

— трикомпонентні: *атрибутивні семантико-синтаксичні відношення — предикатно-атрибутивні семантико-синтаксичні відношення; простий дієслівний присудок — простий власне-дієслівний присудок*;

— чотирикомпонентні: *вигукові емотивні еквіваленти речення — вигукові емоційно-оцінні еквіваленти речення*.

4.4. Структурні дублети, позначені паралельним функціонуванням словосполучення та слова. Цю групу утворено за такими моделями:

— прикметник + іменник (у Н. в.) — іменник (у Н. в.): *вокативні речення — вокатив; приєднувальний зв'язок — приєднування; зовне слово — звертання*;

— прикметник + іменник (у Н. в.) + іменник (у Р. в.) (прикметник + іменник (у Н. в.) — іменник (у Н. в.): *детермінантні члени речення (детермінантні компоненти, детермінантні слова) — детермінанти = приреченнєві члени речення (приреченнєвий компонент) — приреченнєвики; узгоджені члени речення (узгоджувані компоненти) — узгодженики*;

— іменник (у Н. в.) + прикметник (у Р. в.) + іменник (у Р. в.) — іменник (у Н. в.): *предикат емоційно-психічного стану — емотив*.

4.5. Терміни, що функціонують паралельно попри контекстуальну втрату одного з компонентів, тобто містять факультативний член: *речення субстантивно-атрибутивне — речення складнопідрядне субстантивно-атрибутивне* (словникова ст.); *мінімальна одиниця — мінімальна семантико-синтаксична одиниця*; *синтаксеми з характеризувальним значенням — якісно-характеризувальні синтаксеми*; *речення складнопідрядне нерозчленованої структури — нерозчленоване складнопідрядне речення*; *детермінантний підрядний зв'язок — власне детермінантний підрядний зв'язок*; *категорія сурядності — формально-синтаксична категорія сурядності — формально-синтаксична категорія*.

5. Етимологічні терміни-дублети в терміносистемі синтаксису української мови представлені двома різновидами: одиниці, що не відрізняються від своєї початкової форми (тобто від мови-джерела), а також одиниці, що адаптуються до особливостей нашої мови двома способами, зокрема у вигляді гібридної одиниці, або ж за допомогою перекладу іншомовного терміна:

5.1. Одиниці грецького походження: *сурядність — паратаксис* (від грец. *para* — біля, близько, суміжно + *taxis* — розміщення, *parataxis* — розміщення поруч); *підрядний зв'язок — гіпотаксис* (від грец. *hupo* — під + *taxis* — розміщення, *hypotaxis* — підрядність).

5.2. Одиниці з компонентом латинського походження:

— терміни-словосполучення з компонентом латинського походження: *суб'єкт якості — суб'єкт квалітативний* (від лат. *qualitas* — *якість*); *предикат дії — акціональний предикат* (від лат. *actio*, *-ōnis* є суфіксальним утворенням від дієслова *ago* «дію» [16]); *причинові підрядні речення — каузальні підрядні речення* (від лат. *causa* — *причина*); *речення відношення — речення релятивності* (лат. *relativus* — *відносний*);

— однослівні одиниці, запозичені з латини, що входять до варіантних пар: *корелят* (від *co...* і лат. *relatio* — *відношення*) [31] — *співвідносне слово*; *погодження — координація* (від *co...* і лат. *ordinatio* — *погодження, узгодження*) — *взаємозалежність — інтердепенденція*.

5.3. Терміни-словосполучення, що мають різну природу, тобто кожна одиниця (або один з компонентів) орієнтує на різні особливості того чи того поняття: *обставинні відношення — адвербіальні* (від лат. *adverbium* — *прислівник*) *відношення*. Зауважимо, що в їхній синтагматиці жодних відмінностей не виявлено.

6. Аббревіатурні та символічні дублети розглядаємо як субститути, сутність яких полягає у найбільш місткому вираженні поняття [18].

Аббревіатурні дублети представлено такими групами:

6.1. Ініціальні аббревіатури:

— літерні: *БР* — *буттєве речення*; *КСБР* — *контаміновані складнопідрядні багатоконпонентні речення*;

— звукові: *УОР* — *узагальнено-особове речення*;

— комбіновані (утворені поєднанням частин твірних слів): *ССР* — складносурядне речення, *БКСП* — багатокомпонентне складне речення.

6.2. Символьні дублети, на нашу думку, є виявом авторського термінотворення, наприклад, О.В. Кульбабська використовує такі одиниці: $(P_{2...n})$ — вторинні предикатема; $[P]$ — основна предикатема; $\{$ — макро-предикатема; ∞ — показник семантико-синтаксичних відношень між предикатемами.

У науковій літературі *варіанти слів* потрактовано також як семантичні видозміни. О.С. Ахманова вважає, що варіантами є «різні значення слова, що реалізуються в певних контекстах вжитку» [3: 71]. А.П. Загнітко визнає їх як «різновид, один зі способів вираження, конкретна мовленнєва реалізація якої-небудь мовної одиниці» [13: 99–100].

У терміносистемах терміни-варіанти представлені переважно такими групами одиниць: словотвірними (морфоваріантами), структурними, правописними, акцентуаційними, етимологічними, аббревіатурними та символічними варіантами. Зауважимо, що на позначення варіантів мовних одиниць використовують «термін *дублет*, хоч здебільшого під дублетами розуміють тільки тотожні варіанти» [42: 63].

Окреме місце в мовній системі належить термінам-дублетам, що на сучасному етапі дослідження потрактовують як одиниці, яким притаманні такі ознаки: 1) повний збіг семантичної структури (однаковий семантичний обсяг); 2) можливість взаємозаміни одиниць у контексті та поза ним; 3) нульова прагматика [4: 31; 17: 41, 64; 12: 222; 37: 116]. Зазначимо, що про розбіжності в поглядах на цей різновид одиниць свідчить, наприклад, те, що їх «можна кваліфікувати і як абсолютні дублети, і як різнооформлені лексичні варіанти» [30: 134], або ж «між дублетами завжди існують також і відношення варіантності, а за умови визначення лінгвістичного статусу варіантних назв ми можемо описати їх як один із різновидів синонімів» [1: 82]. Водночас функціонування дублетів у мові спричинене зовнішніми та внутрішніми чинниками: з одного боку, — це запозичення слів, а з іншого, — стилістична диференціація мови, семантичні зсуви, приміром, «розвиток багатозначності стає джерелом абсолютної синонімії» [Там само: 135]. До того ж у структурно-семантичному термінознавстві визнано відсутність синонімії як такої, натомість зафіксовано дублетність.

Ураховуючи те, що змістова тотожність є унікальним мовним явищем, оскільки абсолютної тотожності немає, а основним критерієм виділення дублетності є взаємозамінність одиниць у контекстах за будь-яких умов, вважаємо, що цей феномен варто розглядати як варіантність (у вузькому значенні).

Сучасний етап вивчення термінів-синонімів та термінів-варіантів позначений прагненням синтезувати різні концепції. У межах теорії варіантності виокремлюємо формальну (традиційну) варіантність синтаксичних термінів та семантичну (синонімну) варіантність, у якій розглядаємо синоніми та дублети як терміни-варіанти. Варіантність термінів

є показником динаміки мовної системи, що свідчить про відкритість терміносистеми синтаксису української мови.

Отже, у наукових текстах і лексикографічних джерелах сучасної української літературної мови зафіксовано 195 пар (рядів) синтаксичних термінів-дублетів (формальних варіантів) та 109 пар (рядів) термінів-синонімів (семантичних варіантів). Такий обшир варіантних рядів є і надлишковим явищем, і таким, що засвідчує вияв об'єктивних законів розвитку мови, тобто її еволюцію. Варіантність у синтаксичній термінології спричинена багатоаспектністю підходів до вивчення синтаксису та функціонування одиниць, здатних виступати субститутами, тобто семантично тотожними термінами за умови формальних модифікацій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Авербух К.Я.* Общая теория термина. — М. : Издательство МГОУ, 2006. — 252 с.
2. *Апресян Ю.Д.* Избранные труды. Лексическая семантика (синонимические средства языка). — М. : Языки русской культуры; Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. — 472 с.
3. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. — М., 1996. — 608 с.
4. *Бережан С.Г.* Семантическая эквивалентность лексических единиц. — Кишинев : Штиинца, 1973. — 372 с.
5. *Бойцов И.А.* К вопросу о синонимии в терминосистемах // Язык специальности на занятиях по русскому языку как иностранному. — Л. : Изд. Ленинградского ун-та, 1989. — С. 30–35.
6. *Борхвальдт О.В.* Синонимия и вариативность специальной лексики (к проблеме формирования терминологии русской золотопромышленности) // Языковая вариативность [отв. ред. Т.П. Жильцова]. — Красноярск, 1998. — С. 88–102.
7. *Винокур Г.О.* Проблема культуры речи // Язык. Культура. Гуманитарное знание: Научное наследие Г.О. Винокура и современность. — М. : Научный мир, 1999. — С. 342–355.
8. *Голованова Е.И.* Введение в когнитивное терминоведение. — М. : Флинта : Наука, 2011. — 224 с.
9. *Головин Б.Н., Кобрин Ю.Р.* Лингвистические основы учения о терминах. — М. : Высшая школа, 1987. — 104 с.
10. *Горбачевич К.С.* Вариантность слова и языковая норма — Л. : Наука, 1978. — 238 с.
11. *Гринева-Гриневиц С.В.* Терминоведение. — М. : Академия, 2008. — 304 с.
12. *Даниленко В.П.* Русская терминология: опыт лингвистического описания. — М. : Наука, 1977. — 246 с.
13. *Занітко А.П.* Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : [у 4 т.] Т. 1. — Донецьк : ДонНУ, 2012. — 402 с.
14. *Иванов А.В.* Метаязык фонетики и метрики : монография. — Архангельск : Поморский государственный университет, 2004. — 342 с.
15. *Иванова Г.А.* О семантической эквивалентности терминологических единиц (на материале метаязыка лингвистики) // Терминология и знание. Материалы II Международного симпозиума (Москва, 21–22 мая 2010 г.) / Отв. ред. докт. филол. наук С.Д. Шелов. — М. : Издательский центр «Азбуковник», 2010. — С. 181–191.
16. *Иванова Г.А.* Синонимы в терминологической системе метаязыка лингвистики // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. — 2011. — № 6 (2). — С. 199–203. — Режим доступа : http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2011_6/44.pdf.
17. *Квитко И.С.* Термин в научном документе. — Львов : Вища школа, 1976. — 127 с.
18. *Коломієць В.Т.* Акція // Етимологічний словник української мови : [в 7 т.]. — Т. 1. — К. : Наук. думка, 1982. — С. 59.
19. *Кочан І.М.* Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами / І. Кочан // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми

- української термінології». — 2008. — № 620. — 2008. — С. 14–19. — Режим доступу до статті : http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk620/TK_wisnyk620_kochan.htm.
20. Кочан І.М. Синонімія у термінології / І. Кочан // Мовознавство. — 1992. — № 3. — С. 32–34.
 21. Ларина Ю.Е. Прагматика термина как семиотическое свойство : на материале русской лингвистической терминологии: дис. ...канд. филол. наук : 10.02.01 / Ю.Е. Ларина. — Ростов-на-Дону, 2007. — 164 с.
 22. Лейчик В.М. Термины-синонимы, дублиеты, эквиваленты, варианты // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. — Новосибирск, 1973. — Вып. 2. — С. 103–104.
 23. Лемов А.В. Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии): дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / А.В. Лемов. — Саранск : Изд-во Мордовского ун-та, 2000. — 359 с.
 24. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии : Вопросы теории и методики. — М. : Изд-во АН СССР, 1961. — 158 с.
 25. Любарський С.Б. Системна організація і творення сучасної української термінології землеробства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 / С.Б. Любарський. — К., 2008. — 19 с.
 26. Мартиняк О.А. Синонімія та варіантність в українській науково-технічній термінології : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.А. Мартиняк. — Л., 2010. — 399 с.
 27. Микульчик Р.Б. Синонімія термінів з прізвищевими компонентами у фізичній терміносистемі // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології. — 2008. — № 620. — С. 104–106.
 28. Михайлова Т.В. Синонімічні відношення в українській науково-технічній термінології // Вісник національного університету «Львівська політехніка» — № 503. — 2004. — С. 53–57.
 29. Молодець В.М. Класифікація синонімів російських і німецьких лінгвістичних термінів за мовою-джерелом // Мовознавство. — 1978. — № 3. — С. 51–56.
 30. Неженець Е.В. Варіантність російських термінів юриспруденції в системному та комунікативно-прагматичному аспектах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Е.В. Неженець. — Д., 2003. — 23 с. — Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/3177.html>.
 31. Нечитайло О.І. Синоніми в лексикографії. — К. : Наук. думка, 1987. — 131 с.
 32. Никитина С.Е. Семантический анализ языка науки : на материале лингвистики. — М. : Наука, 1987. — 144 с.
 33. Новоставська О.І. Синонімія у філософській терміносистемі Івана Франка // Українське літературознавство. — 2011. — Вип. 74. — С. 102–106. — Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/ukr_literaturознаvstvo/74_2011/74_2011_o.novostavska.pdf.
 34. Омельчук С.А. Парадигматичні відношення в українській лінгводидактичній термінології // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. — 2014. — Ч. 2. — С. 270–276. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znpu2014_2_38.pdf.
 35. Польщикова О.М. Синонімія в українській телекомунікаційній термінології // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології — 2010. — № 675. — С. 42–44. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ukr_term/2010_675/10.pdf.
 36. Попович Р.Г. Термінологічна варіантність у номінативному аспекті / Р.Г. Попович, О.Л. Вакулєнко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2004. — № 17. — С. 215–217. — Режим доступу до статті : <http://eprints.zu.edu.ua/1986/1/04ppgvna.pdf>.
 37. Рогожнікова Р.П. Соотношение вариантов слов, однокорневых слов и синонимов // Лексическая синонимия [отв. ред. Г. Бархударов]. — М. : Наука, 1967. — С. 151–163.
 38. Розводовська О.В. Явище синонімії в термінології бізнесу // Наукові записки. Серія «Філологічна». — Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія». — Вип. 20. — 2011. — С. 259–267.

39. Сложеникина Ю.В. Терминология в лексической системе : функциональное варьирование : дис. ...доктора филол. наук : 10.02.01 / Ю.В. Сложеникина. — М., 2006. — 302 с.
40. Стоянов І.А. Релятивний // Етимологічний словник української мови [в 7 т.]. — Т. 5. — К. : Наук. думка, 2006. — С. 55.
41. Супранская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: вопросы теории. — М. : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2012. — 248 с.
42. Тараненко О.О. Варіанти // Українська мова : Енциклопедія / [редкол. : В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін.]. — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007. — С. 63–64.
43. Татаринов В.А. Теория терминоведения : в 3 т. — Т. 1. : Теория термина : История и современное состояние. — М. : Московский лицей, 1996. — 311 с.
44. Тягур Ю.В. Процеси синонімізації у сфері фінансової термінології сучасної англійської мови // Studia Linguistica. — 2010. — № 4. — С. 375–378.
45. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибик, О.Г. Тодор. — К. : Либідь, 2001. — 222 с.
46. Федина Е.А. Синонимические отношения в немецкой медицинской терминологии : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Е.А. Федина. — Иркутск, 2013. — 199 с.

Статтю отримано 31.01.2017

Oksana Vasetska

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

PARADIGMATIC RELATIONS OF THE VARIANCE IN SYNTACTIC TERMINOLOGY

The article analyzes the phenomenon of the variance in syntactic terms of the Ukrainian language. Clarified views on terminological synonymy, variation and doubling.

The common phenomenon of describing a concept by several names is variability. It distinguishes into synonymy and doubling by such criterion as the interchangeability of terms in contexts. Argues the phenomena of synonymy and variability are those that entering into subsumption relations. The concept of variance is wider than the synonyms. For the purpose of organizing the metalanguage of variance offer to describe the phenomenon, which is cohyponym of synonym named as a doublet.

A solution to the problem of terminological coincidence of variance metalanguage is proposed. A term that describes the general features of the language system and term that refer a formal distinction of identical in meaning units are distinguished. The phenomenon of double nomination in Ukrainian syntactical terminology is presented in such way: formal variants (doublets) and semantic variants (synonyms) with their subgroups.

Also, this research is devoted to the classification of syntactic terms to refer the identical or similar in units' meaning. It combines traditional (structural and semantic) and cognitive-discursive approaches.

The conclusion is made that variability of terms is an indicator of the dynamics of the language system because any expression of universality is no development of language. The existence of this phenomenon destroys the language system by increasing linguistic units, and, therefore, information, and therefore is evidence of openness terminology of Ukrainian syntax, which, like other open systems, becomes more complex formation.

Keywords: *term, syntactic terminology, variability, theory of variology, synonymy, doubling.*